

МИЛИЦА ЖИВАДИНОВИЋ

Орнаменти Србије

пиротски ћилим

MILICA ŽIVADINOVIĆ

Ornaments of Serbia

the Pirot kilim

Translated by Željko Stanimirović

— Laguna —

Copyright © Милица Живадиновић, 2022
Copyright © овог издања 2022, ЛАГУНА

Издавање ове публикације подржало је
Министарство културе и информисања
Републике Србије

Osnažujemo | UniCredit Bank
napredak zajednice.

Ову књигу посвећујем госпођи
Злати Гавриловић и њеној породици

I dedicate this book to
Mrs. Zlata Gavrilović and her family

Ауторка захваљује институцијама:

Галерији Српске академије наука и уметности, Етнографском музеју у Београду, Историјском архиву у Пироту, Историјском музеју Србије, Манастиру и Задужбини Светог манастира Хиландара, Манастиру Суково, Музеју града Београда, Музеју Крајине у Неготину, Музеју Понишавља Пирот, Музеју примењене уметности у Београду, Пошти Србије, Ранчићевој кући, Саборној цркви Светог Архангела Михаила у Београду, Секретаријату за културу града Београда, Спомен-кући Боре Станковића у Врању.

И појединцима који су јој на различите начине пружили подршку:

Маји Алексић-Живановић, Зорици Атић, Дарји и Тамари Бутиган, Предрагу М. Видаковићу, Радмили Влатковић, Весни Голубовић, Дејану Дачићу, Владимиру Дончеву, Предрагу Ђидићу, Игору Ђорђевићу, Јовану и Мирјани Живадиновић, Марији и Марку Инс, Марку Јелићу, Биљани Јотић, Јовану Јовановићу, Саши Јовановићу, Милошу М. Јуришићу, ЊКВ Филипину и Даници Карађорђевић, Драгану Костићу, Миољубу Кушићу, Давору Лазаревићу, Андреји Лeko, Јелени Марјановић, Јелени Медаковић, Јелени Межински Миловановић, Стефану Миленковићу, Зорану Милојевићу, Наталији Миодраговић, Јелени Митић, Александру Момчиловићу, Ловорки и Миомиру Николићу, Весни Пакај, Мили Панајотовић, Јовани Пантелић, Милице Раденовић, Марији Радић Стошић, Љиљани Радовић, Марку Радосављевићу, Оливери Рајић, Срђану Ракоњцу, Драгану Рељићу, Александру Репедићу, Душану Родићу, Николи Рудићу, Александру Симоновићу, Марији и Угљеши Станимировић, Оливери Тодорчевић, Зорици Томић, Силвани Тошић, Алекси Цакићу, Марини Цветковић, Тијани Чолак-Антић Поповић.

The author is grateful to the institutions:

The Gallery of the Serbian Academy of Sciences and Arts, Ethnographic Museum in Belgrade, Historical Archive in Pirot, Historical Museum of Serbia, Holy Monastery Hilandar Foundation, Monastery Sukovo, Belgrade City Museum, Museum of Krajina in Negotin, Museum of Ponišavlje in Pirot, Museum of Applied Art in Belgrade, Post of Serbia, Rančić's House, Cathedral Church of St. Michael the Archangel in Belgrade, Secretariat for Culture of the City of Belgrade, Memorial house of Bora Stanković in Vranje.

And to the individuals who supported her in various ways:

Maja Aleksić Živanović, Zorica Atić, Darja & Tamara Butigan, Predrag M. Vidaković, Radmila Vlatković, Vesna Golubović, Dejan Dačić, Vladimir Dončev, Predrag Đidić, Igor Đorđević, Marija & Mark Eanes, Jovan & Mirjana Živadinović, Marko Jelić, Biljana Jotić, Jovan Jovanović, Saša Jovanović, Miloš M. Jurišić, HRH Filip and Danica Karađorđević, Dragan Kostić, Mioljub Kušić, Davor Lazarević, Andreja Leko, Jelena Marjanović, Jelena Medaković, Jelena Mežinski Milovanović, Stefan Milenković, Zoran Milojević, Natalija Miodragović, Jelena Mitić, Aleksandar Momčilović, Lovorka & Miomir Nikolić, Vesna Pacail, Mila Panajotović, Jovana Pantelić, Milica Radenović, Marija Radić Stošić, Ljiljana Radović, Marko Radosavljević, Olivera Rajić, Srđan Rakonajc, Dragan Reljić, Aleksandar Repedžić, Dušan Rodić, Nikola Rudić, Aleksandar Simonović, Marija & Uglješa Stanimirović, Olivera Todorčević, Zorica Tomić, Silvana Tošić, Aleksa Cakić, Marina Cvetković, Tijana Čolak-Antić Popović.

САДРЖАЈ

Предговор: Комуникационо поље пиротског ћилима	11
Реч ауторке: Одговори из баба Златине собе	17
Искорак у тајне ћилима	21
Прво поглавље: Богата прошлост пиротског ћилима	23
Историја и географски положај Пирота	24
Мали Јерусалим	25
Цариградски друм	27
Пиротски панађур	27
Порекло ћилима	29
Како препознати оригинални пиротски ћилим	30
Ћилим с два лица	30
Невидљиви завршеци	30
Одржавање за дуги век ћилима	31
Никада није спојен из делова	32
Лаганост	32
Вредност	32
Нематеријално културно наслеђе	33
Како настаје ћилим	35
Припрема предива	35
Бојење	41
Основа и потка	43
Сновање и нитење	45
Ткање на вертикалном разбоју	47
Техника ткања – <i>клучање</i>	47
Стварање савршене хармоније	49
Завршни послови	53
Улагање или пеглање ћилима	54
Композиција и делови ћилима	54
Разноврсна примена	56
Врсте ћилима и њихове величине	56
Женско стваралаштво – уметничка нит	58
С колена на колена – улога у васпитању женске деце	60
Девојачка спрема	61
„Кад се ткаје, тад се поје“ – колективно ткање	61
Развој заната и трговине	66

CONTENTS

Preface: Communication field of a Pirot kilim	11
A word of the author: Answers from Grandma Zlata's room	17
Step forward into the secrets of the kilims	21
Chapter 1: The rich past of Pirot kilims	23
History and geographic position of Pirot	24
Little Jerusalem	25
Constantinople road	27
Pirot Fair (“Pirotski panađur”)	27
The origin of kilims	29
How to recognize an original Pirot kilim	30
Kilim with two faces	30
Invisible endings	30
Proper maintenance for the long life of kilims	31
It is never assembled of pieces	32
Light object	32
Valuing the kilims	32
Intangible cultural heritage	33
How a kilim is made	35
Preparing the yarn	35
Dyeing process	41
The warp and weft	43
Preparing the warp (<i>snovanje</i> and <i>nitjenje</i>)	45
Weaving on a vertical loom	47
On the hand-weaving technique <i>klačanje</i>	47
Creating a perfect harmony	49
Finishing touches	53
Pressing the kilim	54
Composition and parts of a kilim	54
Diverse use	56
Types and sizes of kilims	56
Women's creativity – the artistic thread	58
From one generation to another – the role in educating female children	60
Dowry	61
The song of the loom – weaving as a collective	61
Development of craft and trade	66

Друго поглавље: Културно наслеђе човечанства	71
Шара као део генетског кода	72
Утицаји различитих култура	73
Најлепше шаре пиротског ћилима и њихова значења	74
Најстарији познати орнаменти	75
<i>Чурлињак или чуркало</i>	79
<i>Софра или совра</i>	81
<i>Врашко колено</i>	83
<i>Корњача или жељка</i>	85
<i>Бомбе</i>	87
<i>Совелјка или совелјћа</i>	89
<i>Ченђели</i>	91
<i>Ђулови</i>	92
<i>Разбацани ђулови</i>	93
<i>Ђулови на ђерганима</i>	94
<i>Сџари ђулови на диреку са ђуџицама</i>	95
<i>Ђуџица</i>	97
<i>Ђуџике на диреку</i>	97
<i>Ђаволчићи</i>	99
<i>Ђуџер џлоча</i>	101
<i>Девојка са соколом – Венецијанка</i>	102
<i>Пајаџај</i>	103
<i>Косџенице или лавље шајке</i>	104
<i>Лав</i>	105
<i>Сџолица</i>	106
<i>Тиче</i>	107
<i>Змај</i>	108
<i>Низамчићи – војници</i>	109
<i>Француске бомбоне</i>	111
<i>Кувери или смирјанска шара</i>	113
<i>Кашмир</i>	115
<i>Аџајоџ</i>	116
<i>Очило</i>	116
<i>Оџанак</i>	117
<i>Пламен</i>	117
<i>Чешаљ џлоча</i>	118
<i>Немачке куџије</i>	118
<i>Краљичин рукав</i>	119
<i>Цвеџни ћилими</i>	120
<i>Свекрвин језик</i>	122
<i>Тишлајфер</i>	123

Chapter 2: Cultural heritage of humanity	71
Pattern as a part of genetic code	72
Influence of different cultures	73
The most beautiful patterns of the Pirot kilim and their meanings	74
The oldest known ornament	75
<i>Čurlinjak or čurkalo</i>	79
<i>Sofra or sovra</i>	81
<i>Devil's knee</i>	83
<i>Turtle or željka</i>	85
<i>Bombs</i>	87
<i>Soveljka or soveljća – shuttle</i>	89
<i>Čenđeli (grappling hook)</i>	91
<i>Roses</i>	92
<i>Scattered roses</i>	93
<i>Roses on necklaces</i>	94
<i>Old type of roses with perched doves</i>	95
<i>Dove</i>	97
<i>Perched doves</i>	97
<i>Little devils</i>	99
<i>Lizard plate</i>	101
<i>Young woman with a falcon – the Venetian</i>	102
<i>Parrot</i>	103
<i>Lion paws (kostenice)</i>	104
<i>Lion</i>	105
<i>Chair</i>	106
<i>Tiče (birdie)</i>	107
<i>Dragon</i>	108
<i>Nizamčiči – turkish soldiers</i>	109
<i>French candies</i>	111
<i>Kuveri or Smyrna pattern</i>	113
<i>Kashmir</i>	115
<i>Atapot</i>	116
<i>Očilo</i>	116
<i>Opanak shoes</i>	117
<i>Flame</i>	117
<i>Comb plate</i>	118
<i>German box</i>	118
<i>Queen's sleeve</i>	119
<i>Floral kilims</i>	120
<i>Mother-in-law's tongue</i>	122
<i>Tischläufer</i>	123

<i>Вера, нада, љубав</i>	124	<i>Faith, hope, charity</i>	124
<i>Дамско срце</i>	125	<i>Lady's heart</i>	125
<i>Послужавници</i>	126	<i>Trays</i>	126
<i>Руски сјоменик</i>	127	<i>Russian monument</i>	127
<i>Кецеља</i>	129	<i>Apron</i>	129
<i>Михраб</i>	131	<i>Mihrab</i>	131
<i>Дрво живоџа</i>	133	<i>Tree of life</i>	133
<i>Оїледало или оїледалце</i>	135	<i>Mirror or looking-glass</i>	135
<i>Лиџије или рџије</i>	137	<i>Litije or rhipides</i>	137
<i>Манасџир Мара</i>	139	<i>Mara Convent</i>	139
<i>Пресџолонаследник</i>	143	<i>Crown prince</i>	143
<i>Срџска круна</i>	145	<i>Serbian crown</i>	145
<i>Јуословенска круна</i>	147	<i>Yugoslav crown</i>	147
<i>Рашићева шара</i>	149	<i>Rašić's pattern</i>	149
<i>Конџићева шара</i>	151	<i>Kondić's pattern</i>	151
<i>Босанска шара</i>	153	<i>Bosnian pattern</i>	153
<i>Беоџрадско коло</i>	155	<i>Belgrade kolo dance</i>	155
<i>Амаџлиџке, биџице</i>	156	<i>Amulets, bibice</i>	156
<i>Баџемчићи</i>	157	<i>Little almonds</i>	157
<i>Кукџе</i>	157	<i>Hooks</i>	157
Треће поглавље: На крилима традиџије ћилима	159	Chapter 3: Recognition of the kilim tradition	159
Породично благо – оставштина за будућност	161	Family treasure – Legacy for the future	161
Улога у друштвеном животу	163	Role in social life	163
Краљевски ћилим	171	The Royal Kilim	171
Највреднији поклон	173	The most valuable gift	173
Ентериџери које красџе ћилими кроз историју	175	Interior areas decorated with kilims throughout history	175
Хришћанске цркве	175	Christian churches	175
Хиландар	176	Hilandar	176
Манастир Суково	183	Monastery Sukovo	183
Музеји	185	Museums	185
Етнографски музеј у Београду	185	Ethnographic Museum in Belgrade	185
Српска академија наука и уметности	190	Serbian Academy of Sciences and Arts	190
Музеј примењене уметности у Београду	195	Museum of Applied Art in Belgrade	195
Музеј Понишавља у Пироту	198	Museum of Ponišavlje in Pirot	198
Музеј Јована Цвиџића у Београду	203	Museum of Jovan Cvijić in Belgrade	203
Мокрањчева родна кућа – Музеј Крајине у Неготину	205	Birth House of Mokranjac – Krajina Museum in Negotin	205
Ранчићева кућа у Гроцкој	209	Rančić's house in Grocka	209
Владарске резиденџије	211	Royalty residences	211
Конак кнеза Милоша у Топчидеру	211	Residence of Prince Miloš in Topčider	211
Конак кнегиње Љубице	213	The residence of Princess Ljubica	213
Изложбе широм света	217	Exhibitions around the world	217

Четврто поглавље: Савремено доба	227
Србија на светским изложбама у XXI веку	229
Шангај 2010.	229
Павиљон Србије на Светској изложби – Дубаи 2020.	231
Ентеријери данас	233
Дечје игралиште	243
Ћилим у екстеријеру	245
Славље на ћилиму	252
Сценографија за концерт Рамба Амадеуса, 2021.	255
Први фестивал ћилима у Пироту 22–28. август 2022.	258
Хартије од вредности	260
Акције	260
Филателија – поштанске марке и разгледнице	261
Цитати	263
Литература	265
Белешке	268
О ауторки	271

Chapter 4: Modern times	227
Serbia at World Exhibitions in the 21 st century	229
Shanghai 2010	229
Serbia pavilion at the World Exhibition – Dubai 2020	231
Interiors today	233
Children's playground	243
Kilims in the exterior areas	245
Celebration on the carpet	252
Scenography for the Rambo Amadeus concert, 2021	255
The first Kilim Festival in Pirot 22-28 August 2022	258
Securities	260
Bonds	260
Philately – Postage stamps and postcards	261
Quotes	263
References	265
References notes	268
About the author	271

РЕЧ АУТОРКЕ

**Одговори из
баба Златине собе**

A WORD FROM THE AUTHOR

**Answers from
Grandma Zlata's room**

Сйомен-кућа Боре Сџанковића, Народни музеј у Врању, фотографије Милице Живадиновић
 Memorial house of Bora Stanković, Museum in Vranje, photography by Milica Živadinović

Сйомен-кућа Боре Сџанковића, Народни музеј у Врању, фотографије Милице Живадиновић
 Memorial house of Bora Stanković, Museum in Vranje, photography by Milica Živadinović

Тајна баба Злајшине собе – спомен-кућа Боре Станковића, Народни музеј у Врању, фотографија Милице Живадиновић
 Secret of Grandma Zlata's room, Memorial house of Bora Stanković, National Museum in Vranje, photography by Milica Živadinović

У лето 2020. године први пут сам крочила у Врање и у спомен-кућу мог прадеде Боре Станковића (1876–1927), о коме се од најранијег детињства старала његова баба Злата. Чим сам зашла у Баба Златину улицу, калдрмисани сокак који је сачувао аутентичност и изгледа исто као из епохе мојих предака, заиграло ми је срце. Угледавши капију и кроз њу двориште родне куће мог прадеде, осетила сам да почињем да откривам одговоре на питања која сам себи постављала дуги низ година. Уздрхтала сам угледавши ћилим који виси на довратку куће. На њему се налази шара у ћилимарском језику позната под називом *софра*, по облику и бојама готово идентична шари на једној мојој слици. У баба Златиној соби налази се гвоздени кревет прекривен ћилимом, поред кога има тек толико места да стане разбој на коме је ткала како би прехранила и на пут извела унука. Тканине, у ентеријеру као и на тераси куће, које прекривају миндерлуке, сточиће, треношце, подове, али и столицу на којој је Бора Станковић седео док је писао, испуњене су орнаментима идентичним оним који су наизглед спонтано испунили моја платна и накит. Скоро читаву деценију уназад, док сам живела у Паризу, стварала сам циклус слика и уникатног накита који је био испуњен геометријским формама које су све више указивале на везу са орнаментиком пиротског ћилима. Знајући да велики део сликарства настаје у подручју полусвесног или несвесног, питала сам се зашто су ове геометријске форме обузеле моју руку и машту, да их са лакоћом исцртавам на различитим подлогама. Затим их, на платнима великих формата, као и на минијатурним медаљонима минђуша, са подједнаким стрпљењем осликавам јарким бојама као што се боје мандале...

Да ли је могуће да сам их стварала а да нисам имала свест о постојању свих ових детаља у кући мојих предака? Да ли је то коинциденција, или је такозвано архетипско прорадило у мени?

In the summer of 2020 I set foot in Vranje for the first time, visiting the memorial house of my great-grandfather Bora Stanković [1876-1927], who was raised by his grandma Zlata. As soon as I entered Grandma Zlata's street, the cobbled alley that remained authentic as it was in the era of my ancestors, my heart skipped a beat. Seeing the gate and behind it the yard of my great-grandfather's birth house, I started to discover the answers to the questions I had been asking myself for many years. I shuddered when I saw the kilim hanging on the doorframe. It included a pattern called "sofra" with form and color almost identical to one of my paintings. In the Grandma Zlata's tiny room there was her iron bed covered with a kilim, leaving just enough space to fit her loom at which she weaved in order to earn money for feeding and raising her grandson. The fabrics in the house and on the terrace that cover the sofas, the small tables, the tripod chairs and the floors, but also the very chair on which Bora Stanković sat and wrote, are filled with identical ornaments that spontaneously also occupied my canvases and jewelry. For almost an entire decade, when I lived in Paris, I created a cycle of paintings and unique jewelry filled with geometric forms that increasingly showed connections with the ornaments of the Pirot kilim. As most of the visual arts is the result of the subconscious mind, I wondered why these geometric forms seized my imagination, and why I find it easy to draw them on various substrates? And then, on large canvases as well as on the miniature medallion earrings, equally patiently paint them in bright, mandala-like colors.

Is it possible that I created them without being aware of the existence of all these details in the house of my ancestors? Was it a coincidence, or was the so-called archetypal working through me?

Ћилим на доврајку сјомен-куће Боре Станковића, Народни музеј у Врању, фотографија Милице Живадиновић

Kilim at the entrance door of the Memorial house of Bora Stanković, National Museum in Vranje, photography by Milica Živadinović

Искорак у тајне ћилима

Особено искуство са орнаментиком пиротских ћилима натерало ме је да се наоружам снагом и вољом, те да се упустим у авантуру писања. Свако истраживање на пољу уметности је на специфичан начин и детективски посао који са собом носи извесну дозу адреналина. Посете Врању, Пироту и Старој планини, сусрети са бројним интересантним и упечатљивим личностима, обележили су мој развојни пут као уметника и истраживача. Моја нова сазнања низала су се великом брзином, нагонећи ме да их преточим у писану и илустровану форму која ће можда заголицати машту или побудити знатижељу још неког читаоца.

Књига пред вама израз је моје жеље да на забаван и иновативан начин представим овај део културног наслеђа Србије, његово богатство боја, модерност форми, али и скривену, недовољно истражену симболику. Дубоко верујем да ће се универзум пиротских ћилима тек отворити пред сваким читаоцем када буде увидео да су шаре вековни симболи и да је ћилим бременим аутентичним осећањима и енергијом.

Step forward into the secrets of the kilims

My special experience with the ornamentation of Pirot kilims forced me to arm myself with strength and will, and to embark on an adventure of writing. In a special way, every research in the field of art is a detective task that carries a dose of special adrenaline. Visits to Vranje, Pirot and Stara Planina led to meetings with many interesting and impressive personalities, marking my development path as an artist and as a researcher. My new knowledge was rushing in with great speed, forcing me to turn it into a written and illustrated form that might also tickle imagination or arouse curiosity in another reader.

This book embodies my desire to present this part of the cultural heritage of Serbia, rich in colors and hues, original in form, but also full of hidden symbolism. The universe of Pirot kilims allows readers to realize that patterns are centuries-old symbols and that each kilim is brimming with authentic feelings and energy.

Милица Живадиновић, *Софра*, 2019, уље на платну, 30×30 цм
Milica Živadinović, *Sofra*, 2019, oil on canvas, 30×30 cm

Детаљ са ћилима, фотографија Милице Живадиновић
Detail from the kilim, photography by Milica Živadinović

ПРВО ПОГЛАВЉЕ

Богата прошлост пиротског ћилима

CHAPTER 1

The rich past of Pirot kilims

Карта Србије са ознаком Пирота
Map of Serbia with a marker for Pirot

Историја и географски положај Пирота

Историјат пиротског краја указује на чињеницу да је ово подручје југоисточне Србије одувек било привлачно за насељавање будући да његова историја може да се прати од праисторијског доба. После пропасти Римског царства пиротски округ је прошао кроз периоде византијске, бугарске, српске и турске управе. Под влашћу Османског царства био је од 1425. све до краја 1877. године, кад је припојен Кнежевини Србији.

History and geographic position of Pirot

The history of the Pirot region was always attractive for new habitations, as its history may be followed since the prehistoric times. After the demise of Roman Empire, the Pirot District passed through periods of Byzantine, Bulgarian, Serbian and Ottoman rule. It became part of the Ottoman Empire in 1425 and remained there until the end of 1877, when it was annexed to the Principdom of Serbia.

Пиротски ћилими представљају изузетно богатство народног стваралаштва, традиције и културе, значајан сегмент културног наслеђа Србије. Шаре са пиротског ћилима су најцењенији и најпознатији орнаменти народне уметности који сежу у корене веровања о духовној заштити народа, породица и појединаца.

На простору Балкана, смештеном између Истока и Запада, створена је аутентична уметност ткања.

Pirot kilims represent a great wealth of Serbian creativity, tradition and culture, and an important segment of the cultural heritage of Serbia. The patterns from the Pirot kilims are the most appreciated and most renowned ornaments of this craft, rooted in Serbian beliefs on the spiritual protection of the people, the families and the individuals.

In the Balkans, halfway between the East and the West, authentic weaving art was created.

Кроз векове град је мењао назив, од римског утврђења Турес (лат. *turres* – кула), затим Пиргос, Кале, а у време турске доминације постао је познат по имену Шаркој (*Sharkoy* или *Scharkioj*). У пиротском дијалекту се изговара Шарћој, а назив се тумачи као градско село или град-село, односно ни село ни град (тур. шехер – град; ћој – село). У турском језику се реч *йирлић* користи за шару, па је могуће да одатле потиче данашње име Пирота, који називају још и *Шаринград* и *Ћилимград*.

Throughout the centuries, the name of the city changed from the Roman fortress Tures (Lat. *turres* – tower), followed by Pirogos, Kale, and in the time of Ottoman domination it became known under the name Šarkoj (spelled either Sharkoy or Scharkioj). The Turkish word *pirilit* means pattern, so it is one possible origin of the modern name Pirot, which is also called *Šaringrad* (pattern city) or *Ćilimgrad* (kilim city).

Мали Јерусалим

Понишавски крај се у народу спомиње и као „Мали Јерусалим“ будући да су у околини града Пирота смештене значајније задужбине из 13. и 14. века: манастир Поганово посвећен Светом Јовану Богослову, манастир Темска посвећен Светом Ђорђу, Црква Светог Петра и Павла смештена у пећини изнад села Рсавци у којој се налази чувена фреска „Христ Богомладенац“, јединствена по томе што приказује Христа као дечака; пошто је насликан с мало косе, ова фреска у народу је познатија као „Ђелави Исус“.

Little Jerusalem

The Ponišavlje region is locally also known as “Little Jerusalem” as the surroundings of City of Pirot host some important legacy buildings from 13th and 14th century: Poganovo Monastery dedicated to St. John the Theologian, Temska Monastery dedicated to St. George, as well as Church of St. Peter and Paul in a cave above Rsavci village, which includes a famous fresco painting “Christ the Child of God”, a unique representation of Christ as a boy, and due to scarcity of head hair it is locally better known as “Bald Jesus”.

Појлед на Пироћ, фотографија из Историјског архива у Пироту (ИАПи) – Фонд Акционарско друштво (АД) Ђилимарска задруга (ЂЗ) „Понишавље“ Пирот
Landscape of Pirot, photography from the Historical Archives in Pirot (IAPi) – Fund AD Kilim-making Cooperative of “Ponišavlje” Pirot

Цариградски друм

Пирот се налазио на Цариградском друму (Via Militaris) који је повезивао Београд са Цариградом, Босну са Тракијом, а такође је водио и до Јадранског и Егејског мора. Погодан положај омогућио је Пироту да се с временом од оријенталне варошице развије у космополитски, трговачко-занатски град, позициониран на стратешкој саобраћајници Балканског полуострва, која повезује Европу с Азијом, а преко које се одвијала богата регионална и међународна трговина. Кроз Пирот су пролазили трговачки каравани, војска и путници. Окружен високим кречњачким планинама, није имао услове за развој земљорадње, али богати пашњаци су били изузетно повољни за развој сточарства. У непрекидном протоку и размени робе између Истока и Запада локални производи су заузимали значајно место па су тако путовали и ћилими са својом богатом орнаментиком.

Пиротски панађур

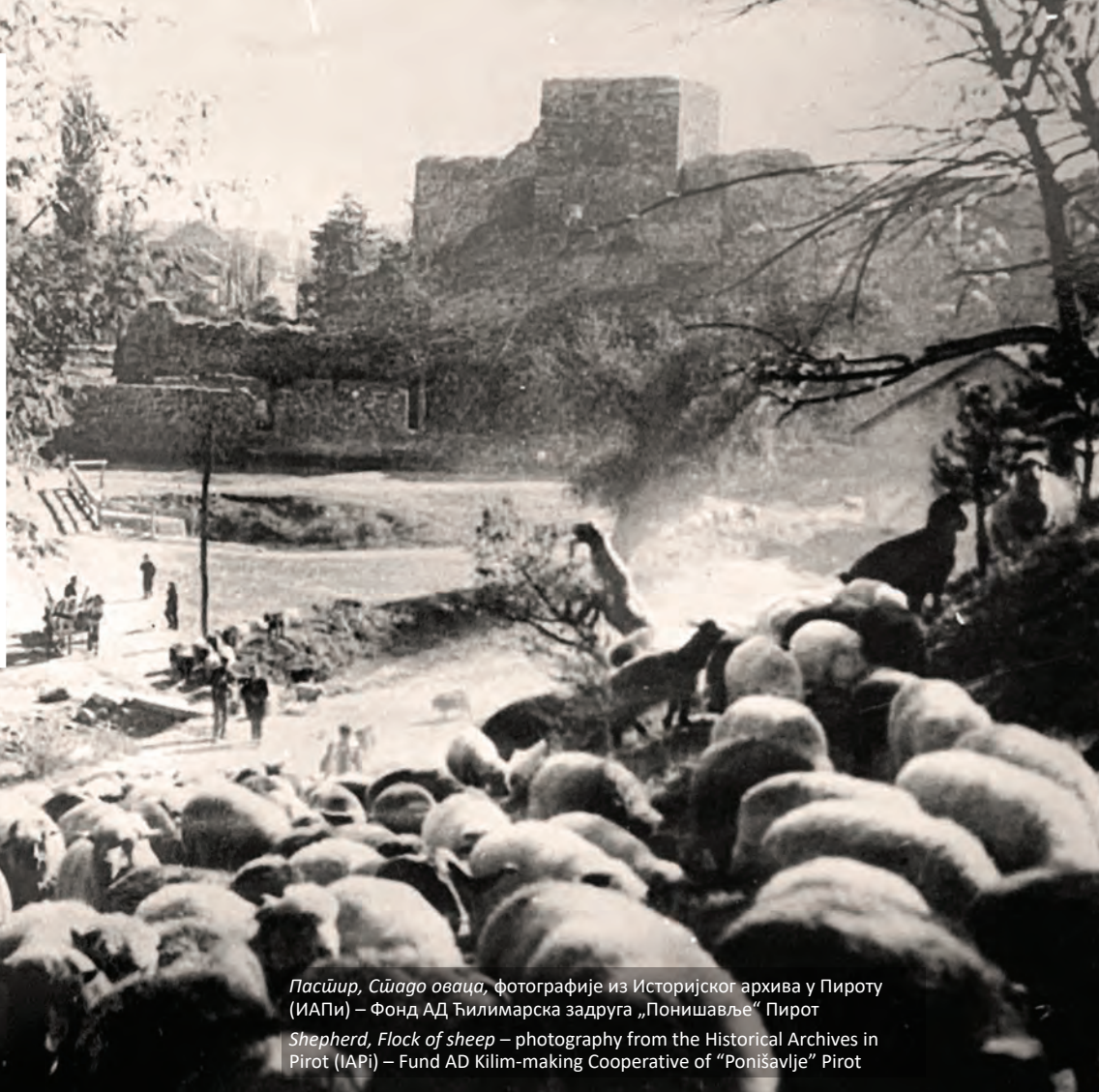
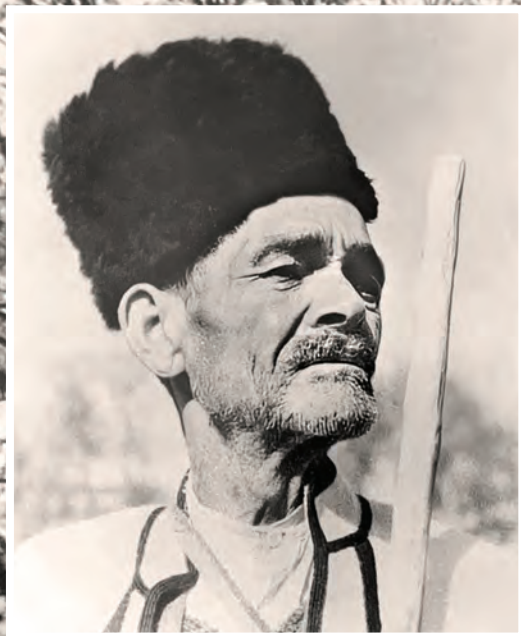
Међу најстаријим манифестацијама истицао се чувени Пиротски панађур или вашар који је био претеча великих међународних сајмова. Сваке године је почињао 28. августа, на Велику Госпојину. Постоји и данас, али у знатно мањем обиму. Током месец дана у Пирот су стизали излагачи и трговци из готово свих крајева света да представе најразноврснију робу, животиње, намештај, јела, пића, сировине... Трговало се на велико, склапали су се пословни уговори и наруџбине за наредну годину. Био је познат по богатој понуди разноврсних тканина, а посебно место имали су локални пиротски ћилими. Том приликом ткаље су, осим излагања својих рукотворина и уговарања нових наруџбина, имале прилику да виде ћилиме донете из различитих крајева света, и можда њиховом орнаментиком освеже своју инспирацију.

Constantinople road

The city of Pirot used to be situated on the Constantinople road (Via Militaris), connecting Belgrade and Constantinople. This position gradually created suitable conditions for Pirot to develop from a small oriental town into a cosmopolitan city rich in trade and crafts, on the strategic traffic line across the Balkan Peninsula, connecting Europe and Asia and rich in regional and international trade. Trade caravans, the army and the civilian passengers all passed through Pirot. Surrounded by high limestone mountains, rich pastures were extremely favorable for development of animal husbandry. An uninterrupted flow of goods, passengers and animals connected the East and the West. Local products occupied an important place in that exchange, so kilims and their ornaments traveled in the same way.

Pirot Fair ("Pirotski panađur")

One of the oldest manifestations was the famous "Pirotski panađur" or Pirot Fair, which was a predecessor of great international fairs. It takes place even today, starting on Assumption of Mary, August 28th. This event lasted for a month, when traders and exhibitors from almost all parts of the world would arrive in order to present the most diverse goods, from animals to furniture, foodstuffs, beverages, raw goods. This fair was known for its rich offer of various fabrics, and the local Pirot kilims occupied a special position. On this occasion, kilim-makers not only made deals for new projects, but were also able to see the offered kilims from different parts of the world and find new inspiration in their ornaments.

Пасиџир, Сџаго оваца, фотографије из Историјског архива у Пироту (ИАПи) – Фонд АД Ћилимарска задруга „Понишавље“ Пирот
Shepherd, Flock of sheep – photography from the Historical Archives in Pirot (IAPi) – Fund AD Kilim-making Cooperative of “Ponišavlje” Pirot

Назив *ћилим* потиче од турске речи *килим* (тур. *kilim*), која води порекло од персијске речи *џилим* или *џелим* (пер. *galim*, *گالیم*) и означава простирку или покривач. У Србији се реч *ћилим* користи од XVI века и времена турске доминације која је условила ширење оријенталног начина живота.

Данас се у литератури о ћилимима назива и *шаркој* (*scharkoj*), по имену града Пирота у време турске управе.

The Serbian word “*ćilim*” was adopted from the Turkish word *kilim* (Tur. *kilim*), which was in turn derived from the Persian word *gilim* or *gelim* (Per. *galim* (*گالیم*)) for a covering rug or blanket. In Serbia, the word “*ćilim*” has been used since the 16th century and the period of Ottoman dominance leading to increasing spread of oriental lifestyle.

In the modern literature on kilims, the Pirot kilim is also called “*šarkoj*” (*Scharkoj*), after the name for Pirot during the Ottoman government.

Порекло ћилима

Сматра се да је ћилимарство, вишевековна вештина ткања, настало на размеђи другог и трећег века пре нове ере на простору око Каспијског језера и Јерменске висоравни.

Претпоставља се да је у Пироту, градићу на југоистоку Србије, познатом по даровитим ткаљама и ћилимима јединственим у свету, уметност ткања била присутна још у средњем веку. Пирот је одувек био сточарски крај у коме је овчије вуне било напретек, што је битан предуслов за развој ћилимарства и ткачке делатности и због чега би се пиротско ћилимарство могло сматрати аутохтоном појавом.

Сматра се такође да су Пироћанци вештину прераде вуне и ткања научили од номадских сточара, Каракачана или Црновунаца, народа грчког порекла, који су из Грчке пристигли у Србију у време док границе између балканских држава нису биле стриктне, па су своја стада могли да доводе на пашњаке Бесне кобиле, Варденика, Чемерника и Старе планине. У Србији су називани и Ашанима или Црновунцима, с обзиром на то да су гајили стару балканску врсту оваца, тзв. *каракачанску овцу*.

Ћилим је од самог настанка имао веома значајну улогу у животу номада и као лако покретна имовина постао култни предмет. Сматра се да је настао од поњаве или прекривача за коња који се стављао испод седла, а које су у пиротском крају називали *цртама*, *шареницама*. У то време коњска опрема је имала богату орнаментику, па је могуће да је данашњи ћилим, или тзв. *сиџаге*, првобитно био коњски прекривач од кога су касније настајали ћилими различите величине за вишеструку употребу. Жене су осим ћилима почеле да ткају простирке, прекривке, јастуке, завесе, које би као део мираза понеле удајом у нови дом, а потом би их даровале члановима породице или продавале како би учествовале у издржавању домаћинства).

The origin of kilims

It is believed that kilim-weaving, a centuries-old type of weaving skill, originated at the turn of the 2nd and 3rd centuries BC in the area of the Caspian Lake and the steep Armenian mountains.

Pirot has always been a region specializing in livestock husbandry and with high production of sheep's wool, and this was an important precondition for the development of kilim-weaving and weaving activity in general. Therefore kilim-weaving in Pirot may be considered an autochthonous phenomenon.

It is also believed that the people of Pirot learned the art of wool processing and weaving from the nomadic shepherds named Karakachans or Crnovunac ("black wool people"), people of Greek origin who arrived to Serbia from Greece at a time when the borders between the Balkan states were pervious, and they were able to easily lead their flocks to mountain pastures of Besna kobila, Vardenik, Čemernik and Stara Planina. In Serbia they are also called Ašani or Crnovunci, as their flocks were based on an old Balkan breed of sheep, the so-called *Karakachan sheep*.

Since the very beginnings, the kilim played a highly important role in the life of nomads, and as an easily transportable asset it became a cult object. It is assumed that the Pirot kilim originated from a horse blanket that was placed under the rider's saddle, and in the Pirot area such blankets were called *crga* or *šarenica*. Originally a covering for a horse, the rug later evolved into various sizes of kilims for different uses. Soon the women started to weave floor mats, bedspreads, pillowcases and curtains, which they would take to their new home as dowry when they got married, as gifts to family members or to sell in order to participate in sustenance of the household.

Како препознати оригинални пиротски ћилим

Пиротски ћилим је апсолутно оригинална, уникатна и универзална уметничка творевина. У свету је познат по својој лепоти и квалитету, техници ткања, изузетном предиву, вертикалном разбоју, стилизованој орнаментацији, богатству шара и боја, као и својој дуготрајности.

Ћилим с два лица

Најважнија карактеристика пиротског ћилима јесте то што нема наличје, гладак је и идентичан с обе стране. То се постиже специфичном техником ткања и чврстим уткивањем потке. Шаре су с обе стране истог облика и боја, другим речима, наличје је као пресликано лице у оригиналу. То је и разлог због кога је на изложбама и сајмовима широм света одувек изазивао велику пажњу. По наруџбини и у зависности од намене, у неким случајевима уткива се име наручиоца, година или иницијали ткаље, па се по њима препознаје лице ћилима, али тиме ни најмање није нарушена композиција с друге стране.

Невидљиви завршеци

Пиротски ћилим је специфичан и по томе што се ни с једне његове стране не виде крајеви вунице, иначе видљиви на наличју многих других ћилима. Пироћанке су осмислиле посебну технику невидљивих завршетака, тако да кад се једна страна ћилима похаба, он се може окренути на другу страну и изгледаће као *нов*, то јест као да никада није коришћен.

How to recognize an original Pirot kilim

As a product, the Pirot kilim is absolutely original, unique and universal. It is globally acknowledged for its beauty and high quality, the weaving techniques, the high-quality of used yarn, the vertical loom, the stylized ornamentation, the richness of patterns and colors, as well as its longevity.

Kilim with two faces

The Pirot kilim is unique because it has no reverse side, as it is smooth and identical on both sides, which is achieved by a specific weaving technique and firm weaving of the weft. The patterns show identical shapes and colors on both sides, in other words the reverse is a faithful reflection of the face. This is why this type of kilim has always attracted a lot of attention at exhibitions and fairs around the world. In specific cases, when made to order, year of production, the name or initials of the buyer are woven into the pattern without disrupting the composition of the rug on either side.

Invisible endings

The Pirot kilim lacks the loose ends of wool threads that hang on the back of many kilims. The women from Pirot have devised a special technique of creating invisible endings, so that when one side of the kilim is too worn, it may be turned to the other, unused side, and it looks *new*.

Одржавање за дуги век ћилима

Уз пажњу и правилно одржавање, пиротски ћилим може да траје 100 година с једне, па још 100 година с друге стране. Зато се и каже да је у питању вредност која траје генерацијама.

Пиротски ћилим се најбоље одржава тако што се користи. Препоручује се његово ветрење, истресање, чишћење метлицом умоченом у благи раствор сирћетне киселине ради освежавања боја. Употребу усисивача требало би избегавати. Не сме се прати у веш-машини, али дозвољено је специјално хемијско чишћење. Идеално је хладно прање на чистом снегу, ако то дозвољавају услови. Уколико се не користи, треба га чувати у орману уз платнене врећице с осушеним листићима лаванде.

Proper maintenance for the long life of kilims

With care and proper maintenance, a Pirot Kilim may last for 100 years on one side and then another 100 years on the other side. That is why a kilim is considered an asset that lasts for generations.

The best maintenance of a kilim is its proper use. It is recommended that kilims should be exposed to air, shaken and cleaned with a broom dipped in a mild solution of acetic acid in order to refresh the color. The use of vacuum cleaners should be avoided as much as possible. Do not wash in the washing machine. Kilims may be maintained by dry cleaning. When the conditions are right, cold washing on clean snow is ideal. If the kilim is not in use, it should be stored in a closet with lavender.

Детаљ са ћилима, фотографија Милице Живадиновић
Detail from the kilim, photography by Milica Živadinović